

**CISÁRSKE PATENTY VYDANÉ V HABSBURSKEJ MONARCHII (1859, 1861), VENOVANÉ RIEŠENIU
PROTESTANTSKEJ OTÁZKY: POROVNANIE, VPLYV, DÔSLEDKY**

Mgr. Michaela Poschová

Abstrakt: Kaiserliche Patente der Habsburgermonarchie (1859, 1861), die sich der Protestantenfrage gewidmet haben: Vergleich, Einfluss und Auswirkung

Das neue absolutistische Regime, das durch den Kaiser Franz Joseph, wie auch durch den Innenminister Alexander Bach und durch den Kultusminister Leonard von Thun durchgesetzt wurde, bemühte sich die Frage nach der Verwaltung und Regelung beider protestantischen Kirchen endlich nach vielen Jahrhunderten zu lösen. Die endgültige Lösung der Organisation der Evangelischen Kirche AB und der Evangelischen Kirche HB sollte das Kaiserliche Patent vom 1. September 1859, gültig für die „Länder der ungarischen Krone“ und das Kaiserliche Patent vom 8. April 1861, tatkräftig für die „Länder der österreichischen Krone“, bringen. Dieser Artikel setzt sich nicht nur zum Ziel die Gründe der Bildung beider Patente zu erläutern, sondern auch ihre Gemeinsamkeiten und Unterschiede, die durch die Verschiedenheit der Verhältnisse bewirkt wurden, zu erhellen. Gleichzeitig ist das Ziel dieses Artikels den Einfluss auf den Protestantismus in den zwei Teilen der Monarchie zu beschreiben, weil ihre Wirkung in den „ungarischen Ländern“ und „österreichischen Ländern“ ganz unterschiedlich war.

Hauptgegriffe: Kaiserliches Patent, Protestantenpatent, Transleithanien, Cisleithanien, Habsburgermonarchie, Ungarn

Úvod

Habsburská monarchia, ktorá existovala od roku 1526 až do roku 1867¹, sústredovala v sebe mnohé krajiny a územia, ktoré mali svoje vlastné špecifiká, históriu, kultúru, zvyky i náboženskú tradíciu a prax. Napriek týmto odlišnostiam sa panovník František Jozef, v rokoch po revolučných udalostiach rokov 1848 – 1849, snažil zaviesť absolutistický režim pre všetky korunné krajiny a územia patriace k ríši, čím by sa vytvorila istá forma uniformity a jednoty vo všetkých častiach monarchie. Obdobie, ktoré je známe tiež ako neoabsolutizmus, či Bachov absolutizmus, sa stalo symbolom pre centralizáciu, germanizáciu, byrokráciu a jednotvárnosť. Táto jednotvárnosť sa mala prejaviť vo všetkých sférach života, teda ako politického, spoločenského, kultúrneho, tak aj náboženského, a to nielen rímskokatolíckej cirkvi, ale aj protestantských cirkví. Výsledkom týchto snáh v riešení protestantskej otázky boli dva patenty, ktoré panovník František Jozef vydal, a to Cisársky patent² zo

¹ Rok Rakúsko-Uhorského vyrovnania, v širšom zmysle by sme mohli hovoriť o jej existencii až do roku 1918.

² Cisárske patenty (1859, 1861) boli označované aj ako Protestantské patenty, nakoľko sa venovali riešeniu protestantskej otázky; v tomto príspevku budú ako synonymá používané oba termíny.

dňa 1. septembra 1859, platný pre Uhorsko, Chorvátsko-slavónske kráľovstvo, Srbskú vojvodinu s Temešvárskeým Banátom a Hraničné územie, teda krajiny Zalitavska a Cisársky patent zo dňa 8. apríla 1861, ktorý bol záväzný pre územie Predlitavska.³

Napriek tomu, že tieto patenty boli obsahovo podobné, vyvolali rozličné postoje, čo bolo dôsledkom už spomínaných odlišností v jednotlivých častiach monarchie – rozdielnosť národností, zastúpenia protestantov na jednotlivých územiach, vlastného vnímania religiozity a náboženskej identity, ako aj percepcie vzťahu medzi cirkvou a štátom. Tieto odlišnosti sa teda naplno prejavili pri prijatí, resp. odmietnutí patentov. Ako uvádza E. Petritsch: „odlišne, ako tomu bolo v prípade Uhorska, vnímali evanjelici v Rakúsku Patent ako ohromný pokrok“.⁴ Vplyv, patentov na evanjelikov, žijúcich v rozličných oblastiach krajiny, ako aj dôsledky, ktoré so sebou oba patenty priniesli, boli diametrálne odlišné, a preto je nevyhnutné pochopiť prečo ideovo podobné dokumenty vyvolali opačné reakcie.

1 Rozdielnosť podmienok v Predlitavsku a Zalitavsku pred vydaním Cisárskych patentov

Ešte pred Rakúsko-Uhorským vyrovnaním sa z Rakúskej monarchie vyprofilovali dve časti – Predlitavsko, neoficiálne nazývané rakúska strana a Zalitavsko, predstavujúce uhorskú stranu Rakúskej monarchie. Tieto dve územia, napriek tomu, že podliehali rovnakému vládnucemu režimu, mali spoločného panovníka a boli podobne ovplyvňované zahraničnými udalosťami, mali svoje špecifiká, a to nielen voči sebe, ale aj jednotlivé korunné krajiny v rámci jednej územnej časti sa od seba odlišovali. V každej krajine platili vlastné, charakteristické zákony a nariadenia, slobody a práva. Rozdielnosti boli viditeľné aj v náboženskej otázke, a to konkrétne v postavení protestantov v monarchii a postoji štátu, spoločnosti a rímskokatolíckej cirkvi k nim. Nanovo sa transformujúci, absolutistický štát, však na tieto špecifiká nehľad, ako to uvádza F. Gottas: „po revolučných rokoch 1848/49 sa presadila spoločne s etablovaním sa centralisticky orientovaného neoabsolutistického systému aj snaha vytvoriť jednotnú organizáciu protestantských cirkví v rakúskom jednoliatom štáte, nevynímajúc pritom Uhorsko.... Neúspech tohto plánu na jednotný cirkevný poriadok bol však vopred predurčený, nakoľko sa protestanti Habsburskej monarchie delili na viaceré nezávislé cirkvi, ktorým boli v dejinách monarchie udelené vlastné, mimoriadne náboženské slobody a práva.“⁵ Okrem náboženských práv, sa v jednotlivých častiach monarchie od seba odlišovali aj podmienky v iných oblastiach náboženského života protestantov.

---

³ Sem patrili: Arcivojvodstvo Rakúsko pod Enžou i nad Enžou; Solnohradské (Salzburské) vojvodstvo; Štajerské vojvodstvo; Korutánske a Kranské vojvodstvá; Kniežacké grófstva Gorica a Gradisca; mesto Terst s jeho územím a Istrijské markgrófstvo; Tirolské kniežatské grófstvo a Voralbersko; České kráľovstvo s Moravským markgrófstvom; Hornosliezske a Dolnosliezske vojvodstvo; Haličské a Vladimírské kráľovstvo s Osvienčimským a Zatorským vojvodstvom; Krakovské veľkovojsvodstvo a Bukovinské vojvodstvo.

⁴ PETRITSCH, Ernst. Článok k tlačenej predlohe. HHSt. Wien, Kabinettskanzlei Vorträge Zl. 564 ex 1861, [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=42580>.

⁵ GOTTAS, Friedrich Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie. In WANDRUSZKA, Adam. - URBANITSCH, Peter (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. 1999, s. 489.

1.1 Konfesionálne a národnostné rozvrstvenie obyvateľstva

Protestantská otázka si v Predlitavsku a Zalitavsku vyžadovala odlišnú pozornosť, ako na to vo svojej korešpondencii upozornil aj samotný minister vnútra, Alexander Bach: „V rakúskych korunných krajinách nie je protestantizmus vôbec nebezpečný; tu ho môžeme kľudne prenechať biskupom, môžeme ho dosadiť na listinu vymierajúcich: nové zákony, nariadenia o zmiešaných manželstvách atď. to dokonajú. Inak je to v Uhorsku, tam je protestantizmus mocou, áno rodenou opozíciou. Tu nestačí len protiváha rímskeho a gréckeho katolicizmu; štát sám musí zasiahnuť, pretože, ak sa nemýlim, starý, silný, hlboko v zemi zakorenený strom sa nebude dať zoťať jednou ranou.“⁶ Jednou z príčin, prečo protestantizmus v Predlitavsku, nebol nebezpečný, ako to vyjadril Bach, bolo iné konfesionálne a národnostné rozloženie obyvateľstva, ako tomu bolo v Zalitavsku.

V roku 1851 obývalo Rakúsku monarchiu 36 514 466 ľudí⁷, z čoho sa 3 450 000 hlásilo k protestantom, 26 miliónov vyznávalo rímskokatolícku vieru a 500 000 sa hlásilo k židovskému náboženstvu, zvyšok obyvateľstva pozostávalo z grékokatolíkov a unitárov. Protestanti tvorili teda desatinu z celého počtu obyvateľstva, pričom však z približného počtu 3 500 000 protestantov (z toho 1 300 000 sa hlásilo k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania), obývali až dve tretiny Uhorsko, zatiaľ čo sa v roku 1855 k protestantom v Predlitavsku hlásilo len 310 244 osôb⁸. V Predlitavsku teda protestantizmus nepredstavoval takmer žiadnu silu, zatiaľ čo v Uhorsku figuroval protestantizmus ako rovnocenná alternatíva k rímskemu katolicizmu, čím vzbudzoval obavy aj vo vládných kruhoch.

Otázka národnostného rozvrstvenia obyvateľstva vytvorila tiež predpoklad pre rozdielnosť podmienok v Rakúskej monarchii. V Predlitavsku tvorilo obyvateľstvo v jednotlivých krajinách viacerú jednoliaty národnostný celok – teda v Čechách a na Morave išlo o české obyvateľstvo, v Benátsku a Terste talianske a zvyšok krajiny obývala nemecká populácia. V Zalitavsku, a to najmä v Uhorsku, vedľa seba žili Maďari, Nemci a slovanské národy (v prevažnej miere Slováci). Toto spolužitie bolo však národno-emancipačným hnutím napäté a viedlo ku konfliktom medzi jednotlivými národnostnými skupinami, pričom protestantské cirkvi v Uhorsku boli využívané a zneužívané na dosiahnutie politických cieľov, ako to opisuje M. Viršinská: „V priebehu 19. storočia spolu s rozvojom maďarského národného hnutia, ktoré si kládlo za cieľ vytvorenie moderného jednotného maďarského národa v Uhorsku, čiže pretvoriť viacnárrodné Uhorsko na štát s jedným maďarským národom, sa od štyridsiatych rokov začala presadzovať aj na pôde evanjelickej cirkvi myšlienka maďarizácie a protestantskej únie⁹, pričom únia sa mala stať jedným z prostriedkov maďarizácie.“¹⁰ Potlačenie

⁶ Korešpondencia A. Bacha. In ROGGE, Walter. *Österreich von Világos bis zur Gegenwart, Das Dezennium des Absolutismus. 1872/73*, s. 358.

⁷ Vychádzame z údajov: HORNYÁNSKY, Viktor. *Die Evangelische Kirche in Oesterreich, ihre Geschichte, Verfassung und Statistik. 1859*, s. XXIII.

⁸ HORNYÁNSKY, Viktor. *Die Evangelische Kirche in Oesterreich, ihre Geschichte, Verfassung und Statistik. 1859*, s. XXVI.

⁹ Išlo o zjednotenie evanjelickej cirkvi augsburského vyznania a evanjelickej cirkvi helvétskeho vyznania

¹⁰ VIRŠINSKÁ, Miriam. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia. 2011*, s. 27 – 28.

revolúcie z rokov 1848 – 1849 vládou, malo za následok perzekúcie aj v náboženskej oblasti v prípade protestantizmu, nakoľko vedúce pozície cirkvi zastávali práve promaďarsky orientovaní hodnostári a Viedeň vnímala revolučný element práve v protestantských cirkvách: „Skúsenosť troch storočí a skúsenosti najnovšej doby potvrdzujú bez pochybností, že sa revolučný element identifikoval s protestantizmom.“¹¹

1.2 Špecifické zákony, ovplyvňujúce náboženskú slobodu a postoj štátu k protestantskej cirkvi v Predlitavsku a Zalitavsku

Pohľad na protestantizmus a na jeho postavenie a uplatňovanie v praxi sa líšil v každej korunnej krajine. V Uhorsku sa nadväzovalo na výsledky mierových dohôd z Viedne (1606) a Linzu (1645), ako aj na 26. článok prijatý na sneme v Bratislave (1790 – 1791), ktorý opätovne postavil protestantov, žijúcich v Uhorsku, pod ústavnú ochranu a objasnil vzťah medzi štátom a protestantskými cirkvami v duchu uznania náboženskej slobody a cirkevnej autonómie. Úplná náboženská sloboda a autonómia však bola protestantom v Uhorsku garantovaná až prijatím predrevolučného 20. článku z roku 1848. Ako to hodnotí M. Bucsay: „Týmto zákonným článkom sa vyslovila rovnosť a reciprocita všetkým štátom uznaným cirkvám¹² a všetky cirkevné výdavky mali byť v budúcnosti hradené zo štátnej pokladnice.“¹³ Evanjelické cirkvi pod náboženskou slobodou rozumeli úplnú samosprávu, teda dosadzovanie predstaviteľov z duchovného a svetského stavu slobodnými voľbami, rozhodovanie o paritnom systéme, dodržiavanie autonómie v cirkevnej organizácii a slobodné zvolávanie cirkevných zhromaždení, ako aj synody, ktorá jediná mala rozhodovať o nových cirkevných ustanoveniach. Panovníkovi sa uznávalo len právo najvyššieho dozoru, no presné podmienky vykonávania tohto dozoru neboli zákonne zakotvené.

V Predlitavsku bojovali protestantské cirkvi s prevahou rímskokatolíckej cirkvi, pričom sa snažili zmeniť svoj status z trpených cirkví na cirkvi s rovnoprávnym postavením. Túto zmenu priniesla Pillersdorfská ústava z roku 1848, ktorá podľa §17 garantovala úplnú náboženskú slobodu ako aj slobodu vo svedomí všetkým občanom a §27 odstránila ešte doposiaľ jestvujúce rozdiely v postoji k jednotlivým konfesiám, ktoré sa uplatňovali v niektorých častiach monarchie. Panovník Ferdinand v §31 prisľúbil všetkým štátom uznaným cirkvám, ako aj židovskému náboženstvu slobodné vykonávanie bohoslužobnej praxe¹⁴, čím protestantom vytvoril priestor pre existenciu a uplatnenie sa v štáte. Patent z roku 1849 zaručoval protestantom v Predlitavsku, ako aj každej štátom uznanej cirkvi, právo

---

¹¹ Korešpondencia E. Dessewffyho. In GOTTAS, Friedrich. *Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859.* 1965, s. 30.

¹² Za štátom uznané cirkvi boli považované: Rímskokatolícka cirkev, Evanjelická cirkev augsburského vyznania, Evanjelická cirkev helvétskeho vyznania a unitári. De iure neboli uznaní gréckokatolíci, no napriek tomu požívali aj oni de facto náboženskú slobodu.

¹³ BUCSAY, Mihaly. *Geschichte des Protestantismus in Ungarn.* 1959, s. 156.

¹⁴ Pillersdorfsche Verfassung. Alleröchstes Patent vom 25. April 1848. Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates, [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.jku.at/kanonistik/content/pillersdorfscheVerfassung.pdf>.

zriaďovať a spravovať si cirkevné záležitosti samostatne, čím sa vytvorila formálna rovnoprávnosť a reciprocita medzi jednotlivými cirkvami.

Zákonný článok 20 z roku 1848 platný pre Uhorsko, ako aj Pillersdorfská ústava boli predrevolučnými výnosmi, ktoré boli počas revolúcie rokov 1848 – 1849 pozbavené platnosti, resp. ich platnosť bola oklieštená. V celej Rakúskej monarchii bol vyhlásený výnimočný stav, ktorý sa rovnal vojenskej diktatúre. Napriek výnimočnému stavu, platnému pre celú monarchiu, sa pomery v jednotlivých korunných krajinách líšili, a to najmä v otázke vnímania protestantizmu. Ako bolo vyššie spomenuté, v protestantizme videla vláda „revolučného ducha“, ktorého bolo potrebné odstrániť, a to nariadeniami a vyhláškami. Takto bolo vydané Haynauovo nariadenie v roku 1850¹⁵ a neskôr Albrechtova vyhláška z roku 1854¹⁶, ktoré de facto zrušili cirkevnú autonómiu evanjelickej cirkvi a. v., ako aj evanjelickej cirkvi h. v. Odstránenie postu generálneho inšpektora, pozbavenie funkcie superintendentov, kurátorov a dozorcov, sympatizujúcich s revolučnými myšlienkami a ich nahradením tzv. administrátormi, ako aj zákaz zvolávania konventov bez prítomnosti štátneho úradníka, vnímali protestanti oboch cirkví ako zásah do ich slobodného spravovania cirkvi a porušenie predchádzajúcich zákonov, ktoré im zaručovali náboženskú slobodu. Snaha po vytvorení jednotnej ústavy a nápravy cirkevných pomerov, ktoré mal určovať štát len umocnila negatívny postoj voči absolutistickému režimu, a to najmä zo strany promaďarsky orientovaných veriacich. Predlitavsko, reprezentované Viedňou, však napriek výnimočnému stavu neutpelo natoľko, ako tomu bolo v prípade Uhorska. Výnimočný stav so sebou priniesol naoktrojovanú ústavu grófa Stadiona (1849), ktorá, ako to zhodnotil F. Prinz: „sa pridrižovala základných slobôd, medzi iným aj náboženskej slobody a práva na vykonávanie náboženskej praxe, rovnako sa politické a občianske práva stali nezávislými od náboženského vyznania.“¹⁷ Protestantov však popudil Konkordát uzavretý medzi Rímskokatolíckou cirkvou a panovníkom Františkom Jozefom, nakoľko sa obávali zrušenia ich garantovaných práv a rozšírenia právomocí katolíckej cirkvi na území Rakúskej monarchie, čím by bolo rovnoprávne postavenie protestantov a katolíkov opätovne narušené. Evanjelické cirkvi oboch vyznaní v Predlitavsku si teda žiadali vyriešenie protestantskej otázky a vytvorenie jednotnej a zákonnej ústavy so zakotvenými právami a povinnosťami.

Protestantské cirkvi v oboch častiach monarchie teda riešili odlišné problémy. Zatiaľ čo protestanti v Zalitavsku žiadali návrat k stavu pred roku 1848 a odmietali vmiešavanie sa vlády do cirkevných záležitostí, protestanti v Predlitavsku hlásali nasledovné tézy, ako na to poukazuje K.

15 Bližšie pozri: BORBIS, Johannes. Die Evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer Gechichtlichen Entwicklung. 1861, s. 240.

¹⁶BORBIS, Johannes. Die Evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer Gechichtlichen Entwicklung. 1861, s. 252.

¹⁷ PRINZ, Friedrich. Die böhmischen Länder von 1848 bis 1914. In *Die böhmischen Länder im Habsburgerreich 1848-1919. Bürgerlicher Nationalismus und Ausbildung einer Industriegesellschaft*. 1968, s. 112.

Schwarz: „Sloboda náboženstva a svedomia! Slobodné vykonávanie cirkevnej praxe! Sloboda v cirkvi!
Svornosť (vyššia jednota) a spolupráca medzi cirkvou a štátom!“¹⁸

2 Cisárske patenty (1859, 1861)

Výsledkom snáh viedenskej vlády po definitívnom vyriešení protestantskej otázky boli dva protestantské patenty – Cisársky patent zo dňa 1. septembra 1859, platný pre Zalitavsko a Sedmohradsko a Cisársky patent, ktorý vyšiel o dva roky neskôr, 8. apríla 1861, záväzný pre Predlitavsko. Patent¹⁹ účinný pre Uhorsko rozšíril práva evanjelikov oboch vyznaní v nasledovných oblastiach: na ministerstve kultúry sa malo zriadiť nové oddelenie, akýsi poradný orgán (konzistórium), ktorý by pozostával výlučne len z evanjelikov; podobne sa mal zriadiť aj najvyšší cirkevný súd, ktorý by riešil právne záležitosti danej cirkvi; duchovný sa vo svojom úrade mal stať nedotknuteľným, podobne ako to bolo v prípade rímskokatolíckeho duchovného; najvyšší dozor v evanjelickom školstve mal vykonávať výlučne len príslušník danej cirkvi; svetské úrady mali v prípade nebezpečenstva a ohrozenia záujmov protestantských cirkví možnosť vystupovať so svojou mocou pri ochrane blaha týchto cirkví; synody mohli byť zvolávané každých šesť rokov bez prítomnosti krajinských komisárov a evanjelickým cirkvám oboch vyznaní mal byť priznaný ročný paušál zo štátnej pokladnice. Zaujímavým bolo aj delenie na šesť superintendencií, pri ktorých sa zohľadňovalo národnostné rozvrstvenie obyvateľstva. Podľa F. Gottasa mohli protestantov presvedčiť o vôli panovníka presadiť Patent najmä dve skutočnosti – vyplatenie ročného paušálu, pričom sa panovník vyjadril, že prispeje aj istou finančnou dotáciou chudobným zborom a seniorátom oboch protestantských cirkví a tiež zriadením oddelenia na ministerstve kultúry pre záležitosti evanjelikov v Uhorsku.²⁰

Cisársky patent zo dňa 8. apríla 1861 sa ideovo neodlišoval od Patentu z roku 1859, a dokonca tvoril podľa K. Schwarza „vzor v legislatívnom rozpracovaní Patentu záväzného pre Predlitavsko“.²¹ Ako ďalej prof. Schwarz uvádza, dôvodom pre vydanie tohto druhého Patentu mohlo byť aj „napravenie poškodenej povesti Rakúska v ‚evanjelickom Nemecku‘, čím sledovali zahraničnopolitické ciele“²², nakoľko si Viedeň bola vedomá negatívneho dopadu Konkordátu na evanjelické cirkvi oboch vyznaní a týmto Patentom chcela zmierniť obavy protestantov. Ako negatívne ovplyvnilo prijatie Konkordátu Nemecko, dokumentuje istá glosa od Franza Grillparzera²³:

¹⁸ SCHWARZ, Karl. W. Vom Protestantenpatent (1861) zum Protestantengesetz (1961): Die Evangelische Kirche in Österreich und der Staat. In *Glaubwürdig bleiben: 500 Jahre protestantisches Abenteuer*. 2011, s. 363.

¹⁹ Znenie Patentu sa nachádza v nemeckom jazyku In GOTTAS, Friedrich. Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. 1965, s. 176 – 185.

²⁰ GOTTAS, Friedrich. Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. 1965, s. 111.

²¹ SCHWARZ, Karl W. Vom Protestantenpatent (1861) zum Protestantengesetz (1961): Die Evangelische Kirche in Österreich und der Staat. In *Glaubwürdig bleiben: 500 Jahre protestantisches Abenteuer*. 2011, s. 367.

²² SCHWARZ, Karl W. Vom Protestantenpatent (1861) zum Protestantengesetz (1961): Die Evangelische Kirche in Österreich und der Staat. In *Glaubwürdig bleiben: 500 Jahre protestantisches Abenteuer*. 2011, s. 363.

²³ Franz Grillparzer (1791 – 1872) bol známym rakúskym spisovateľom a dramatikom, známe sú však aj jeho kritické glosy a poznámky na adresu vlády a panovníka.

„S hnilobou a plesňou sa stýkate/ s Konkordátom a inkvizíciou/
v nebi prvé miesto získate/ no v Nemecku ste so šancou nulovou.“²⁴

Rakúsko sa teda prostredníctvom Patentu nesnažilo vyriešiť len postavenie a fungovanie protestantizmu v Predlitavsku, ale aj zlepšiť vzťahy s Nemeckom. V každom prípade Cisársky patent z 1. septembra 1859 sa zdal byť tým správnym príkladom a vzorom na vytvorenie patentu vhodného aj pre Predlitavsko, avšak s niektorými odlišnosťami, vhodnejšími pre dané pomery.

Minister Anton von Schmerling, ktorý mal významný podiel na vznik Patentu z roku 1861, predniesol vo svojej reči zo dňa 17. februára 1861²⁵ dva body, ktoré by sa mali v nadchádzajúcom patente zohľadniť – evanjelici oboch vyznaní si majú svoje cirkevné záležitosti spravovať samostatne a na „večné časy“ im musí byť garantované slobodné vykonávanie ich náboženskej praxe. Pričom však panovník vlastnoručne uviedol podmienku, že „návrh zákona Nám (myslí sa Františkovi Jozefovi) má byť predložený na kontrolu a musí sa prispôbiť nariadeniam Konkordátu, uzatvoreného s Rímskou stolicou.“²⁶ Spomínané dve základné tézy návrhu Schmerlinga boli do Patentu²⁷ zakomponované spoločne s nasledovnými bodmi: evanjelici oboch vyznaní si mohli slobodne voliť svojich zástupcov; evanjelické konzistoriá, ktoré existovali vo Viedni už pred vydaním Patentu a od roku 1859 v nich mohol predsedáť len muž prislúchajúci k jednému z dvoch evanjelických vierovyznaní, sa mali podľa § 8 premenovať na „c. k. evanjelickú vrchnú radu cirkevnú“ s ústredným sídlom vo Viedni; protestanti sa mohli spoliehať na ochranu a podporu svetskej moci v prípade nebezpečenstva alebo ohrozovania ich garantovaných práv a v prípade neposkytnutia adekvátnej pomoci zo strany svetských úradov mohla cirkev požiadať o písomné zdôvodnenie a podať na príslušné orgány sťažnosť; protestanti si mohli slobodne, podľa svojej vôle a možnosti zriaďovať školské inštitúcie; štát povolil tiež vytvárať si štipendijné a podporné fondy a tiež prisľúbil prispieť paušálnou čiastkou zo štátnej pokladnice na podporu cirkevných záležitostí; najvyšší cirkevný dozor bol z panovníka delegovaný na oddelenie, ktoré malo vzniknúť na ministerstve kultúry a pozostávať len z príslušníkov danej cirkvi. Najvyšší cirkevný dozor sa mal vykonávať najmä v oblasti evanjelického vyučovania a bohoslužieb. Týmto Patentom sa zároveň zrušili predchádzajúce, v niektorých korunných krajinách, dovtedy uplatňované zákony a nariadenia, ako napríklad obmedzenia pri stavbe kostolov, osláv náboženských sviatkov, či obmedzenia v duchovnej správe. Patent tiež jasne v §17 deklaroval, že konfesiónalna odlišnosť nie je príčinou pre „rozdielnosť“ v požívaní občianskych práv ani politického pôsobenia“. Interkonfesiónalne vzťahy sa však v tomto Patente neriešili, respektíve boli ošetrené len vyhýbavo.

²⁴ V nemeckom origináli: Verkehrt ihr mit Moder und Schimmel/ mit Konkordat und Glaubengericht/ Gewinnt ihr die erste Stelle im Himmel/ aber in Deutschland nicht.“

²⁵ Vortrag des Staatsministers Anton Ritter von Schmerling. Zahl 828/StM I. vom 17. Februar 1861, [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=42580>.

²⁶ Vortrag des Staatsministers Anton Ritter von Schmerling. Zahl 828/StM I. vom 17. Februar 1861, [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=42580>

²⁷ Celé znenie Patentu z roku 1861 In MANZ, Friedrich. *Manz'sche Gesetz-Ausgabe. Protestanten-Gesetz. Das Kaiserliche Patent vom 8. April 1861*. 1866, s. 1 – 8, alebo v českom preklade In *Císarský patent ze dne 8. dubna 1861, Zřízení evangelické církve ze dne 9. prosince 1891 a jiné*. 1913, s. 1 – 9.

Cisárske patenty z rokov 1859 a 1861 teda obsahovali podobné formulácie a myšlienky. V úvode sa vyjadril zámer vytvoriť pre evanjelickú cirkev oboch vierovyznaní jednotnú ústavu, ako aj ubezpečenie, že evanjelické cirkvi majú právo na vlastnú samosprávu (§1/1861), na druhej strane im prisľúbená autonómia bola do istej miere oklieštená, a to príkazom ako má vyzerat' organizácia evanjelických cirkví v jednotlivých častiach monarchie (§1-§2/1859; §3-§4/1861), ako aj rozšírením najvyššieho dozoru panovníka nad cirkvou, napríklad pri potvrdzovaní superintendenta a dozorcú jednotlivých superintendencií (§51/1859; §7/1861). Panovník si svoje postavenie v rámci evanjelických cirkví rozšíril aj v prípade voľby členov vrchnej cirkevnej rady so sídlom vo Viedni, ktorí mohli byť právoplatne uvedení do funkcie iba v prípade získania panovníkovho menovania (§8/1861). Patenty však okrem obmedzení obsahovali aj mnohé pozitíva: panovník zaručil v oboch patentoch právo na ochranu a pomoc zo strany svetských orgánov (§54/1859; §10/1861), ako aj finančnú pomoc (§53/1859; §20/1861); potvrdil právo zakladať cirkevné školy bez obmedzení po splnení všeobecných zákonov monarchie (§15/1859; §11/1861), ako aj právo vytvárať si spolky, nadácie a začleňovať sa do medzinárodných spolkov pre duchovné a učebné účely (§24/1859; §23/1861).

Napriek tomu, že oba patenty riešili podobné myšlienky, zaručovali podobné práva a slobody a obsahovali podobné obmedzenia v cirkevnej správe a organizácii, boli rozdielne prijaté, nakoľko v Zalitavsku sa vytvorila promaďarsky orientovaná strana veriacich, tzv. autonomisti, ktorá požadovala späťvzatie Patentu z roku 1859. V Predlitavsku bol Patent prijatý, no aj tu sa ukázali isté prvky nespokojnosti, vzhľadom na neriešenie istých páľčivých otázok, ako napríklad vzťah medzi katolíckou cirkvou a protestantizmom.

3 Reakcie a dôsledky vydania Cisárskych patentov

Patent v Uhorsku sa nestretol s jednotným pozitívnym ohlasom, ako to Viedeň predpokladala, práve naopak. Už pred vydaním Patentu sa postupne formovali dve strany, ktoré sa po jeho vydaní stali neprehliadnuteľné, tzv. patentalisti, pozostávajúci zo Slovákov a väčšej časti Nemcov, ktorí sa snažili odstrániť maďarizáciu v cirkvi a tiež prijať jednotnú cirkevnú ústavu, ktorá evanjelickej cirkvi chýbala. Druhú skupinu vytvorili, už spomínaní autonomisti, pozostávajúci z promaďarsky orientovanej šľachty a veriacich, ktorí vnímali zásahy Viedne do cirkevného riadenia ako neoprávnené a protizákonné. Ako uvádza F. Gottas: „protestanti v Patente zo dňa 1. septembra videli tzv. „netvora“ ríšskej jednoty a potláčanie všeobecnej slobody. Boj proti Protestantskému patentu mal prispieť k tomu, aby bol absolutistický režim definitívne zničený.“²⁸ Na inom mieste opisuje F. Gottas atmosféru, ktorá v Uhorsku vznikla po vydaní Patentu: „absurdné klebety, zlomyseľné klamstvá, nedôvera, necirkevnosť, opozičnictvo, odsúdenia, procesy, politické a národnostné agitácie: v týchto podmienkach končil rok

---

²⁸ GOTTAS, Friedrich. Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. 1965, s. 96.

1859.²⁹ Patentalisti, reprezentovaní Karolom Kuzmánym, či Jozefom Miloslavom Hurbanom sa snažili prostredníctvom článkov presvedčiť veriacich o vhodnosti a správnosti prijatia Patentu, ako tak učinil K. Kuzmány v Cirkevných listoch z roku 1864 v článku *Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1-ho Sept. 1859 a následkom jeho ministerské prozatimné nariadenie z 2-ho Sept. 1859?*, v ktorom podáva tri dôvody prijatia Patentu: 1. panovník má právo vydať Patent, nakoľko mu to umožňuje panovníkovo správcovstvo nad cirkvou; 2. Patent je dobrý a vhodný, v ničom neodporuje učeniu cirkvi a napokon 3. Patent bojuje proti únii, ktorá by vznikla z politických dôvodov, čím by sa stala opätovne prostriedkom maďarizácie.³⁰ Podobne sa v prospech Patentu vyslovil aj J. M. Hurban: „Nie Patent, ale autonómia nás zničí, ak sa neprebudí cirkev a neučiní pokánie, neodvráti sa od sveta a neobrúti sa k Bohu...Dost' o tom teda, dalo sa vidieť, že podporovatelia cirkevného zriadenia, nemali pred očami cirkevné zámery, ale svetské ciele.“³¹, a v inom diele píše: „ Ak by Jeho veličenstvo, cisár, vyjadril v Patente, že Slováci sa musia maďarizovať; v cirkvách sa má jedenkrát, potom dvakrát a následne trikrát za mesiac kázať maďarsky, po šiestich rokoch má však kázanie Slova Božieho v slovenčine zaniknúť úplne; generálny konvent sa má konať v Pešti (v srdci maďarizácie!) a má byť uskutočňovaný spoločne s reformovanými; farári majú byť volení pánmi, a na tých miestach, kde nie sú páni, advokátmi, na tri roky; každá cirkev má mať svojho pána za inšpektora; najvyššia cirkevná správa luteránskej, ako aj reformovanej cirkvi, má byť vložená do rúk grófa Zaya alebo pána Vaya – ak by toto alebo niečo podobné, bolo obsahom Patentu z 1. septembra 1859, tak by ho páni Zsedényi, Zay, Prónai, Vay a iní pozdravovali s hlasným 'éljen'.“³² Napriek tomu žiadali autonomisti návrat k pomerom pred rokom 1848, zvolanie synody, späťvzatie Patentu, nakoľko ruší cirkevnú autonómiu nanucovaním nariadení, ktoré sú proti predchádzajúcim náboženským slobodám. Neustále ponosy, rozbroje, deputácie autonomistov do Viedne, neustále sa zhoršujúca zahraničná politika, prinútila Viedeň definitívne pochovať nádej na vyriešenie protestantskej otázky politickým zásahom. V roku 1860 prišlo k späťvzatiu Patentu de facto a o sedem rokov aj de jure.

Situácia v Predlitavsku po vydaní Patentu sa líšila od tej v Uhorsku. Hoci aj v tejto časti monarchie bolo možné vnímať odpor voči Patentu, a to najmä v korunnej krajine Tirolsko, ako na to upozorňuje F. Gottas³³, predsa išlo len o sporadické vzbury. Protestantský patent bol v prevažnej väčšine vnímaný protestantmi ako *magna charta* evanjelických cirkví, ktorým boli rozšírené práva protestantov do dovtedy nevídaných rozmerov, čomu nasvedčujú aj neustále sa opakujúce nadpisy novinových

²⁹ GOTTAS, Friedrich. Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. 1965, s. 102.

³⁰ KUZMÁNY, Karol. Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1-ho Sept. 1859 a následkom jeho ministerské prozatimné nariadenie z 2-ho Sept. 1859?, In *Cirkovní listy pro veškeré záležitosti cirkve evanjelicko-luteránské*. II. diel, zv. 5, 1864, s. 209 – 222; dokončenie: II. diel, zv. 6 – 7, 1864, s. 260 – 271.

³¹ HURBAN, Jozef Miloslav. Oswedčení Ewanjeliků Nezměněného Augspurského Wyznání věrně se přidržejících, vydané 3 konventu seniorálního cirkví zřízených w Nitranském Senioráte. 1862, s. IX, s. 135.

³² HURBAN, Jozef Miloslav. Cirkev evanjelicko-luteránska v jejích vnitřních živlech a bojích na světě se zvláštním ohledem na národ slowenský v této cirkvi spasení své hledající. 1861, s. 18.

³³ GOTTAS, Friedrich. Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie, In WANDRUSZKA, Adam. - URBANITSCH, Peter. (Hg.). *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. 1999, s. 555.

článkov v Predlitavsku: „Od stavu trpenia k zrovnoprávneniu“ a „Od tolerancie k parite“³⁴. Peter Leisching nazýva Cisársky patent z roku 1861 vo svojom príspevku dokonca „počiatok konfesionalnej parity v Predlitavsku“³⁵ a Thomas Nipperdey zase vidí v Protestantskom patente „prekonanie storočia trvajúcu nadvládu katolicizmu v Rakúskej monarchii“³⁶. Týmto Patentom sa teda uznávalo rovnocenné postavenie medzi evanjelikmi oboch vyznaní s ostatnými cirkvami. Ako však upozorňuje K. Schwarz: „nemôžeme prehliadnuť, že toto zrovnoprávnenie sa uskutočnilo len na teoretickej úrovni, ktorá však nemohla znížiť silne katolícky charakter Habsburskej monarchie.“³⁷ V prípade Cisárskeho patentu išlo teda o relatívne zrovnoprávnenie, ktoré však vyvolalo negatívne reakcie na katolíckej strane. Samotný pápež Pius IX. sa obával neustále sa zväčšujúcich práv nekatolíkov v Rakúsku. Podobne aj istá časť protestantov napadla Patent, no z opačného dôvodu, ako to učinil rímskokatolícky pápež, a to z toho dôvodu, že právomoci a slobody sa im zdali nedostatočné na danú dobu. V každom prípade protestanti, žijúci v Predlitavsku Protestantský patent prijali, čomu nasvedčuje aj skutočnosť, že Cisársky patent z roku 1861 bol v Rakúsku platný až do roku 1961, keď ho nahradil Protestantský zákon platný pre Rakúsku republiku. Protestantský patent z roku 1861, ako uvádza Rudolf Hoke, sa teda stal na jedno storočie „právnym základom protestantizmu určujúcim vzťah medzi štátom a cirkvou“³⁸.

Záver

Ako bolo v príspevku znázornené, dva ideovo podobné dokumenty, v tomto prípade dva patenty, ktoré vznikli, opierajúc sa o seba, vyvolali odlišnú reakciu v jednotlivých krajinách prislúchajúcich k rovnakej monarchii. Protestantský patent z 1859 bol vnímaný ako nátlak a nebezpečenstvo vládnej Viedne, ktorá zasahovala do kompetencií cirkvi. V Uhorsku sa aj v plnosti poukázalo na prelínanie náboženských a národnostných cieľov, teda na vnímanie cirkvi ako prostriedku na dosiahnutie určitých politických cieľov. Patent v „krajínach uhorskej koruny“, teda nemohol byť vnímaný nezávisle od politických snáh Viedne na jednej strane, ani národnostných snáh v Uhorsku na druhej strane. Nejednotnosť v smerovaní cirkvi v Uhorsku, ale i zahraničnopolitická situácia spôsobila, čo aj mnohí vo Viedni tušili, medziiným aj Alexander Bach, že Protestantský patent nebude možné udržať v platnosti. V Zalitavsku narazil teda Protestantský patent na nevyriešenú národnostnú otázku ako aj na otázku vzťahu medzi cirkvou a štátom. V Predlitavsku bola situácia odlišná. Nakoľko sa tu protestantizmus nevnímal ako hrozba, či hroziace nebezpečenstvo, bol aj vzťah medzi štátom a cirkvou uvoľnenejší, aj keď hlavným dôvodom nespokojnosti v prípade protestantov, obývajúcich „krajiny

---

³⁴ SCHWARZ, Karl W. Von der Toleranz zur Religionsfreiheit. Der Weg der Evangelischen Kirche in Österreich vom Protestantentpatent zum Protestantengesetz. Oberösterreichischer Musealverein: Gesellschaft für Landeskunde. [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.biologiezentrum.at>.

³⁵ LEISCHING, Peter. Die Römisch-katholische Kirche in Cisleithanien. In WANDRUSZKA, Adam. - URBANITSCH, Peter (Hg.). *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. 1999, s. 37.

³⁶ NIPPERDEY, Thomas. *Deutsche Geschichte 1800-1866: Bürgerwelt und starker Staat*. 1994. s. 421.

³⁷ SCHWARZ, K. W., Vom Protestantentpatent (1861) zum Protestantengesetz (1961): Die Evangelische Kirche in Österreich und der Staat. In *Glaubwürdig bleiben: 500 Jahre protestantisches Abenteuer*. 2011, s. 368.

³⁸ HOKE, Rudolf. *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. 1996, s. 375.

rakúskej koruny“ bolo zreteľné preťažovanie rímskokatolíckej cirkvi. Napriek tomuto postoju sa však Protestantký patent z roku 1861 mohol tešiť úspechu, ktorý panovník František Jozef, očakával aj od Patentu vydaného o dva roky skôr.

Ako sa teda poukázalo: úspech, či neúspech, prijatie, či odmietnutie týchto dvoch panovníkových nariadení záviselo od okolností a podmienok, v ktorých sa jednotlivé korunné krajiny Habsburskej monarchie nachádzali, od ich konfesijného a národnostného rozvrstvenia, od špecifických zákonov, ktoré ovplyvňovali náboženskú slobodu, či od postoju štátu k protestantským cirkvám, ktorý sa odlišoval v jednotlivých častiach krajiny podľa toho, na ktorých územiach bol protestantizmus vnímaný ako nebezpečný. Jednotlivé podmienky teda ovplyvnili skutočnosť odmietnutia Patentu z roku 1859 v Zalitavsku a prijatia Patentu z roku 1861 v Prelitavsku.

Zoznam použitej literatúry

- BORBIS, Johannes. 1861. *Die Evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer Gechichtlichen Entwicklung*. Nördlingen: s.n., 1861. 520 s.
- BUCSAY, Mihaly. 1959. *Geschichte des Protestantismus in Ungarn*. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk, 1959. 156 s.
- Císařský patent ze dne 8. dubna 1861, Zřízení evangelické církve ze dne 9. prosince 1891 a jiné. 1913*. Viedeň: Nakladatel'stvo F. Hoblíka, 1913, 138 s.
- GOTTAS, Friedrich. 1965. *Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859*. München: Verlag R. Oldenbourg, 1965. 223 s.
- GOTTAS, Friedrich. 1999. Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie. In WANDRUSZKA, Adam. - URBANITSCH Peter. (Hg.). *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. 2. vyd. zv. IV.: Die Konfessionen. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999. s. 489 -595. ISBN 3-7001-0658-0.
- GRILLPARZER, Franz. 1937. *Historisch-Kritische Gesamtausgabe*, 1. Abt. Bd. XII/1, Wien 1937, Nr.1356,253.
- HOKE, Rudolf. 1996. *Österreichische und deutsche Rechtsgeschichte*. 2. vyd. Wien: Böhlau Verlag, 1996. 547 s. ISBN 3-205-98179-0.
- HORNYÁNSKY, Viktor. 1859. *Die Evangelische Kirche in Oesterreich, ihre Geschichte, Verfassung und Statistik*. Pešt: s. n., 1859. LXIII s.
- HURBAN, Jozef Miloslav. 1861. *Cirkev evanjelicko-luteránska v jejích vnitřních živlech a bojích na světe se zvláštním ohledem na národ slowenský v této církvi spasení své hledající*. Skalica: s. n., 1861. 167 s.

- HURBAN, Jozef Miloslav. 1862. *Oswedčení Ewanjeliķů Nezměněného Augsspurského Wyznání věrně se přidržejících*, vydané 3 konwentu seniorálního cirkwi zřizovaných w Nitranském Senioráte. Viedeň: Tiskom DD. Mechitharistov, 1862. 240 s.
- KUZMÁNY, Karol. 1864. Pre aké a ktoré príčiny prijali sme my patent cisársky z 1-ho Sept. 1859 a následkom jeho ministerské prozatimné nariadenie z 2-ho Sept. 1859?, In *Cirkewní listy pro weškeré záležitosti cirkwe evanjelicko-luteranské*. 1864, II. diel, zv. 5, s. 209 – 222; dokončenie: II. diel, zv. 6 – 7, s. 260 – 271.
- LEISCHING, Peter. 1999. Die Römisch-katolische Kirche in Cisleithanien. In WANDRUSZKA, Adam. - URBANITSCH Peter. (Hg.). *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*. 2. vyd. zv. IV.: Die Konfessionen. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1999. s. 1 -247. ISBN 3-7001-0658-0.
- MANZ, Friedrich. 1866. *Manz´sche Gesetz-Ausgabe. Protestanten-Gesetz. Das Kaiserliche Patent vom 8. April 1861*. Wien: Verlag von Friedrich Manz, 1866. 97 s.
- NIPPERDEY, Thomas. 1994. *Deutsche Geschichte 1800-1866: Bürgerwelt und starker Staat*. zv. 1. München: C.H. Beck´sche Verlagsbuchhandlung, 1994. 842 s. ISBN 3-40609-35.
- PETRITSCH, Ernst. 1861. Článok k tlačenej predlohe. HHSt. Wien, Kabinettskanzlei Vorträge Zl. 564 ex 1861, [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=42580>.
- Pillersdorfsche Verfassung. Alleröchstes Patent vom 25. April 1848*. 1848. Verfassungs-Urkunde des österreichischen Kaiserstaates, [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.jku.at/kanonistik/content/pillersdorfscheVerfassung.pdf>.
- PRINZ, Friedrich. 1968. Die böhmischen Länder von 1848 bis 1914. In *Die böhmischen Länder im Habsburgerreich 1848-1919. Bürgerlicher Nationalismus und Ausbildung einer Industriegesellschaft*, zv. 3. Stuttgart: s. n., 1968. s. 1 - 235.
- ROGGE, Walter. 1872 – 1873. *Österreich von Világos bis zur Gegenwart. Das Dezennium des Absolutismus*, 1. zv. Leipzig: s. n., 1872 – 73. 560 s.
- SCHWARZ, Karl. W. 2011. Vom Protestantenpatent (1861) zum Protestantengesetz (1961): Die Evangelische Kirche in Österreich und der Staat. In *Glaubwürdig bleiben: 500 Jahre protestantisches Abenteuer*. Klagenfurt: Geschichtsverein f. Kärnten, 2011. s. 361 - 384.
- SCHWARZ, Karl W. 2014. *Von der Toleranz zur Religionsfreiheit. Der Weg der Evangelischen Kirche in Österreich vom Protestantentpatent zum Protestantengesetz*. Oberösterreichischer Musealverein: Gesellschaft für Landeskunde. [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.biologiezentrum.at>.
- VIRŠINSKÁ, Miriam. 2011. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin: Matica slovenská, 2011. 238 s.
- Vortrag des Staatsministers Anton Ritter von Schmerling. Zahl 828/StM I. vom 17. Februar 1861*. [on line], [cit. 23.3.2014], dostupné z: <http://www.oesta.gv.at/DocView.axd?CobId=42580>.

Kontakt na autorku:

Mgr. Michaela Poschová
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Katedra cirkevných dejín
Bartókova 8
811 02 Bratislava
Email: poschova@fevth.uniba.sk

Peer reviewed by:
prof. ThDr. Juraj Bándy
Mgr. Radoslav Hanus, PhD.

[Published online December 29, 2014]